

Jean-Baptiste Fressoz, *More and More and More. An All-Consuming History of Energy* (Londen: Allen Lane, 2024). 336 pp.
EAN: 9780241718896.

DOI: 10.52024/mnk9y893

Rond 1900 kreeg de wereld het elektrische licht. De “era of electrification”, zoals sommige historici die periode noemen, maakte kaarsen, olielampen en gaslantaarns overbodig. Beroepen verdwenen, zoals dat van de lantaarnopsteker die met zijn ladder de stad van licht voorzag, en de gloeilamp kwam als overwinnaar uit de strijd. Deze overgang kan je zien als een typisch voorbeeld van een geslaagde transitie: een nieuwe technologie verving een oude. Het beeld klopt alleen niet. De lantaarnopsteker verdween inderdaad, maar de kaars, die verdween helemaal niet. Sterker nog: juist in de tijd dat elektrische verlichting oprukte, beleefde de kaarsenindustrie haar hoogtijdagen. En anno nu importeert Nederland nog steeds jaarlijks voor honderden miljoenen aan kaarsen. Als er echt sprake was van een *transitie*, hoe verklaar je die aanhoudende vraag naar kaarsen?

In veel verhalen over de energietransitie schuilt een fundamenteel misverstand: dat het nieuwe het oude verdringt. Dat er iets wordt ‘uitgefaseerd’. Maar historisch gezien is er in de afgelopen twee eeuwen zelden sprake geweest van echte vervanging van brandstoffen door een andere, eerder van een opeenstapeling. Dat is de eenvoudige, maar confronterende stelling van het boek van de Franse historicus Jean-Baptiste Fressoz, *More and More and More. An All-Consuming History of Energy*.

Het argument van Fressoz, onderzoeker aan het *Centre National de la Recherche Scientifique* (CNRS) is op het eerste gezicht misschien niet nieuw. Onder energiedeskundigen circuleert al langer het begrip *energy addition* als meer realistische tegenhanger van het begrip *energy transition*. Het is niet in de laatste plaats Fressoz zelf, die deze stelling al eerder verdedigde, samen met Christophe Bonneuil, in hun boek *The Shock of the Anthropocene* uit 2016. Maar Fressoz’ argument in *More and More and More* gaat toch een stap verder. Hij laat zien dat energiebronnen niet alleen naast elkaar blijven bestaan, maar elkaar in gebruik zelfs versterken; ze treden in symbiose. Neem nogmaals het voorbeeld van elektrische verlichting: de steenkool die de kaarsenfabrieken aandreef, was dezelfde steenkool die de centrales voedde die elektrisch licht mogelijk maakten. Kaarsen *dankten* hun massaproductie aan de brandstof die hun concurrent had moeten zijn.

Hetzelfde geldt voor hout en steenkool. De overstap van hout naar steenkool als brandstof geldt vaak als hét schoolvoorbeeld van een vroege energietransitie. Fressoz laat echter zien dat het wereldwijde houtverbruik nooit is gedaald. Sterker nog, de vraag naar steenkool zorgde juist voor een enorme toename van het houtverbruik. Juist in Groot-Brittannië, het land dat symbool staat voor de kolengestookte industriële revolutie in de negentiende eeuw, piekte de houtimport in de twintigste eeuw, en dat was grotendeels ten dienste van de steenkoolmijnen. De stutbalken die nodig waren om mijngangen overeind te houden, vormden jarenlang een van de voornaamste redenen om op grote schaal bomen te kappen. Toch verschijnt dit soort houtverbruik zelden in de energiestatistieken. Maar waarom zou het hout dat cruciaal is voor de extractie van fossiele brandstoffen geen onderdeel zijn van het energieverbruik? Het gaat nog altijd om bomen die gekapt worden ten dienste van energieproductie. Het feit dat ze niet branden, maakt hun rol niet minder wezenlijk.

Ook de relatie tussen hout en aardolie is er vooral een van symbiose. In de twintigste eeuw werd de bosbouwsector volledig afhankelijk van fossiele brandstoffen. Zogenaamde 'hernieuwbare' biomassa kon alleen op industriële schaal worden geoogst en verwerkt dankzij moderne dieselmotoren. Fressoz verwijst naar studies waaruit blijkt dat per kubieke meter geoogst hout gemiddeld twee tot drie liter diesel wordt verbruikt. Hout is daarmee ook volledig afhankelijk van fossiele hulpbronnen. Ook hier is geen sprake van een transitie, alleen maar méér verbruik.

Fressoz ontkent niet dat er op kleinere schaal belangrijke omwentelingen plaatsvonden die voortkwamen uit een veranderd energieverbruik. *"To say that there has been no transition does not mean that nothing has changed"*, schrijft hij. In Nederland kennen we het voorbeeld van de sluiting van de Limburgse mijnen die grote sociale en economische impact had. Maar invloed op het kolenverbruik in Nederland had de mijnsluiting nauwelijks. Na een korte periode van afnemend kolenverbruik nam het vanaf de jaren 1980 weer massaal toe. Pas in 2015 piekte het kolenverbruik in Nederland.

Fressoz prikt in zijn boek de ene na de andere transitie-mythe door, allemaal gebouwd op wankele aannames over verdringing en uitfasering. Niet alleen over hout en kaarsen, maar bijvoorbeeld ook over de walvisjacht voor olie. Zelf ging ik na het lezen van het boek op zoek naar mogelijke tegenvoorbeelden. Een voorbeeld dat toch als inspiratie kon dienen voor een toekomstige transitie weg van fossiele brandstoffen. Fressoz noemt nergens in zijn boek turf. Maar sinds de beëindiging van de

turfwinning, met name in het Noorden van het land in de jaren 1920, is het verbruik van turf drastisch teruggelopen in Nederland. Was hier dan wel sprake van een succesvolle uitfasering? Ook dat blijkt bij nader inzien een illusie. Nederland importeert tegenwoordig meer turf dan ooit tevoren, vooral uit de Baltische staten. Niet om huizen te verwarmen, maar om tuinen te bemesten. En het wrange is dat de CO₂, die is opgeslagen in de veengrond, en die vrijkomt bij het uitgraven van die turf, nauwelijks minder schadelijk is dan bij verbranding. Ook turf is dus niet verdwenen.

Historici sluiten zich graag aan bij het transitieverhaal. Verandering, breuklijnen en discontinuïteit hebben nu eenmaal hun aantrekkingskracht op de historicus. Maar Fressoz laat juist zien dat het meest schokkende niet de komst van het nieuwe is, maar de vasthoudendheid aan het oude. En juist dat verdient meer aandacht. Hoe komt het dat de verbruikspatronen zo hardnekkig blijven voortbestaan? Fressoz' boek kan daarom ook gelezen worden als een pleidooi voor een koerswijziging in de geschiedschrijving: weg van het romantiseren van transities, naar het blootleggen van de krachten die werkelijke omslag in de weg staan. Want in de praktijk zitten we, ondanks alle transitieretoriek, vooral vast in het paradigma van "meer en meer en meer".

Timon de Groot, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis,
Amsterdam

Wout Saelens, Brundo Blondé, and Wouter Ryckbosch (eds), *Energy in the Early Modern Home. Material Cultures of Domestic Energy Consumption in Europe, 1450-1850* (London [etc.]: Routledge, 2024). 266 pp. ISBN 9780367681371.

DOI: 10.52024/ggwmnt61

This is a very welcome collection on the domestic use of energy – or put another way, the provision of heating (and to a much lesser degree, lighting) services in the home, because of course this period had no concept of 'energy'. Energy was not considered as part of a generalized system where 'energy carriers' might be substituted, and nor, of course, to the modern idea exist in science. Dissolving that conceptual unity might in this case be to our analytical benefit, notwithstanding the book's title, because the provision of different services takes on very different forms and presents consumers with rather varied challenges